

СОБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

ПАРЛАМЕНТАРЕН ИНСТИТУТ

ИЗБОР И МАНДАТ НА ШЕФОВИТЕ НА ДРЖАВИТЕ НА ЗЕМЈИТЕ-ЧЛЕНКИ И ЗЕМЈИТЕ-КАНДИДАТИ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА

КОМПАРАТИВЕН ПРЕГЛЕД

Дејан Димитриевски

Април, 2019 година
(ревидирано)

СОДРЖИНА

ВОВЕД	2
I. ПОЛОЖБАТА И УЛОГАТА НА ШЕФОТ НА ДРЖАВАТА	2
1. Шефот на државата избран на општи и непосредни избори наспроти шефот на државата избран на посреден начин	2
II. ПОДЕЛБА НА ПОЛИТИЧКИТЕ СИСТЕМИ СПОРЕД НАЧИНОТ НА ИЗБОР И ТРАЕЊЕТО НА МАНДАТОТ НА ШЕФОТ НА ДРЖАВАТА ВО ЗЕМЈИТЕ ЧЛЕНКИ И ЗЕМЈИТЕ КАНДИДАТИ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА	4
1. Поделба според начинот на кој се избира шефот на државата	4
2. Поделба според траењето на мандатот на шефот на државата	4
3. Поделба според изборните модели кои се користат при изборот на претседател на државата	5
III. ПРИКАЗ НА НАЧИНИТЕ НА ИЗБОР НА ШЕФОТ НА ДРЖАВАТА ВО ЗЕМЈИТЕ ЧЛЕНКИ И ЗЕМЈИТЕ КАНДИДАТИ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА	7
ЛИСТА НА ИЗВОРИ	13

ВОВЕД

Главниот предмет на оваа анализа се начините на избор на шефот на државата во земјите членки на Европската Унија и земјите кандидати за членство во Унијата. Во таа насока политичките системи на 28 земји членки на Европската Унија и пет земји кандидати за членство во Унијата ќе бидат анализирани од повеќе аспекти со цел да се даде одговор на неколку прашања:

- дали политичкиот систем во одредена држава предвидува постоење на функцијата претседател на државата или не;
- начинот на кој се избира шефот на државата;
- траењето на мандатот на шефот на државата;
- изборниот модел кој се користи при изборот на претседател на општи и непосредни избори.

Како извори на информација за земјите опфатени во анализата беа земени уставите на државите како највисоки правни акти со кои се уредува правно-политичкиот систем во државите.

I. ПОЛОЖБАТА И УЛОГАТА НА ШЕФОТ НА ДРЖАВАТА

Шефот на државата ја персонифицира и симболизира државата и државното единство, како на внатрешен така и на меѓународен план. Од овие причини се означува како државен поглавар.¹ Во најголемиот број случаи улогата на шефот на државата е претежно церемонијална и без поголеми ингеренции. Вообичаено, на носителот на оваа функција му припаѓаат следните ингеренции:

- ја претставува земјата дома и во странство;
- врши протоколарни функции во однос на надворешната политика;
- потпишува укази за прогласување на законите;
- формално го доделува мандатот за формирање на влада на лидерот на партијата која освоила најмногу гласови на парламентарните избори.²

Еден од клучните елементи со кои се определува положбата на шефот на државата во системот на поделба на власта е начинот на неговиот избор.³

1. Шефот на државата избран на општи и непосредни избори наспроти шефот на државата избран на посреден начин

Шефот на државата во републиканскиот облик на владеење по правило се избира непосредно, односно на општи избори и посредно, односно од страна на парламентот или изборен колегиум. Во зависност од начинот на доаѓањето на власт на шефот на државата, во голема мера може да се детерминира позицијата на овој орган во правните поредоци на државите.⁴

¹ Светомир Шкариќ и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Култура, 2009, стр. 635

² Билјана Ванковска. *Политички систем*. Скопје: Бомат Графикс, 2007, стр. 139

³ Светомир Шкариќ и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Култура, 2009, стр. 635

⁴ Александар Спасеновски. *Шефот на државата и надворешната политика*. Скопје: Европа 92 - Кочани, 2008, стр. 47

Претседателот избран од граѓаните има поцврст легитимитет од оној на претседателот избран од претставничкото тело или од изборните колегииуми. Непосредно избраниот претседател има ист легитимитет како и парламентот.⁵ За разлика од тоа, во оние држави каде претседателот е избран од страна на претставничкиот дом, неговиот легитимитет се смета дека е помал. Легитимитетот во голема мера влијае и врз карактерот на овластувањата на шефот на државата. Во таа смисла, можеме да заклучиме дека реалната моќ на шефот на државата во одредена мера е пропорционална со начинот на неговиот избор.⁶ Како претставник на граѓанскиот суверенитет, непосредно избраниот претседател има посилна и посамостојна положба од претседателот избран од претставничкото тело или од изборните колегииуми.⁷

Непосредно избраниот претседател на државата нема политичка одговорност⁸ затоа што одговорноста за работата на егзекутивата ја сноси Владата, односно претседателот не одговара за вршењето на своите функции, дејствувајќи како стабилен орган. За разлика од него, посредно избраниот претседател може да биде повикан на политичка одговорност, дури во одредени случаи може да биде и разрешен пред истекот на неговиот мандат.⁹

Непосредно избраниот претседател го стимулира развојот на демократијата, но може да биде и пречка за ефикасно функционирање на извршната власт. Од друга страна пак, посредниот начин на избор на претседател може да ја заслабне демократијата, но истовремено да доведе до постигнување на ефикасен модел во остварувањето на ефективната извршна власт.¹⁰

Општите и непосредните избори за претседател, особено во системи каде што улогата на претседателот е претежно церемонијална и без поголеми ингеренции, можат да претставуваат непотребно трошење на финансиски средства, губење на време и привремено закочување на политичките процеси во државата. За разлика од тоа, преку посреден избор на претседател се заштедуваат финансиски средства и време, а се стимулира и развојот на дијалогот и соработката помеѓу различните политички групи во претставничкиот дом.

Посредниот начин на избор на претседател на државата во одредени случаи може да се искористи како метод преку кој треба да се оневозможи претседателот да се наметне како харизматичен лидер на нацијата. При посреден избор, легитимитетот на претседателот не е во народот, па тој не е толку конкурентен на законодавната и извршната власт.¹¹

⁵ Светомир Шкариќ и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Култура, 2009, стр. 635

⁶ Александар Спасеновски. *Шефот на државата и надворешната политика*. Скопје: Европа 92 - Кочани, 2008, стр. 47

⁷ Светомир Шкариќ и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Култура, 2009, стр. 635

⁸ Во смисла на гореспоменатото, под политичка одговорност се подразбира дека претседателот не може да одговара за своите политички активности и постапки пред друго политичко тело и не може да биде разрешен пред истекот на неговиот мандат, освен во случаи предвидени со уставот.

⁹ Светомир Шкариќ и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Култура, 2009, стр. 636-637

¹⁰ Светомир Шкариќ и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Култура, 2009, стр. 642

¹¹ Билјана Ванковска. *Политички систем*. Скопје, Бомат Графикс, 2007, стр. 139

II. ПОДЕЛБА НА ПОЛИТИЧКИТЕ СИСТЕМИ СПОРЕД НАЧИНОТ НА ИЗБОР И ТРАЕЊЕТО НА МАНДАТОТ НА ШЕФОТ НА ДРЖАВАТА ВО ЗЕМЈИТЕ ЧЛЕНКИ И ЗЕМЈИТЕ КАНДИДАТИ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА

1. Поделба според начинот на кој се избира шефот на државата

Првата и основна поделба на државите може да се направи во однос на тоа дали во политичките системи на државите е предвидена функцијата претседател или не. Обликот на управување со државата може да биде монархистички или републикански. Во првиот случај, функцијата е наследна, додека во вториот е изборна и ограничена со определен мандат.¹² Од вкупно 33 држави опфатени со анализата (28 земји членки на Европската Унија и 5 земји кандидати за членство во Унијата), **26** земји ја имаат предвидено функцијата претседател на државата во својот систем, додека **7** се одликуваат со монархистички облик на управување во кој улогата шеф на државата ја носи монархот чијашто функција е наследна.

Во оние земји каде што е предвидена функцијата претседател на државата, шефот на државата по правило се избира непосредно или, по исклучок од изборен колегиум, и посредно, односно од страна на парламентот.¹³ Од 26 земји кои ја имаат предвидено функцијата претседател на државата, во **18** од нив претседателот се избира на општи и непосредни избори, додека пак во **8** шефот на државата се избира посредно во парламентите.

Начини на избор на шефот на државата

Број на држави според начинот на избор на шефот на државата

2. Поделба според траењето на мандатот на шефот на државата

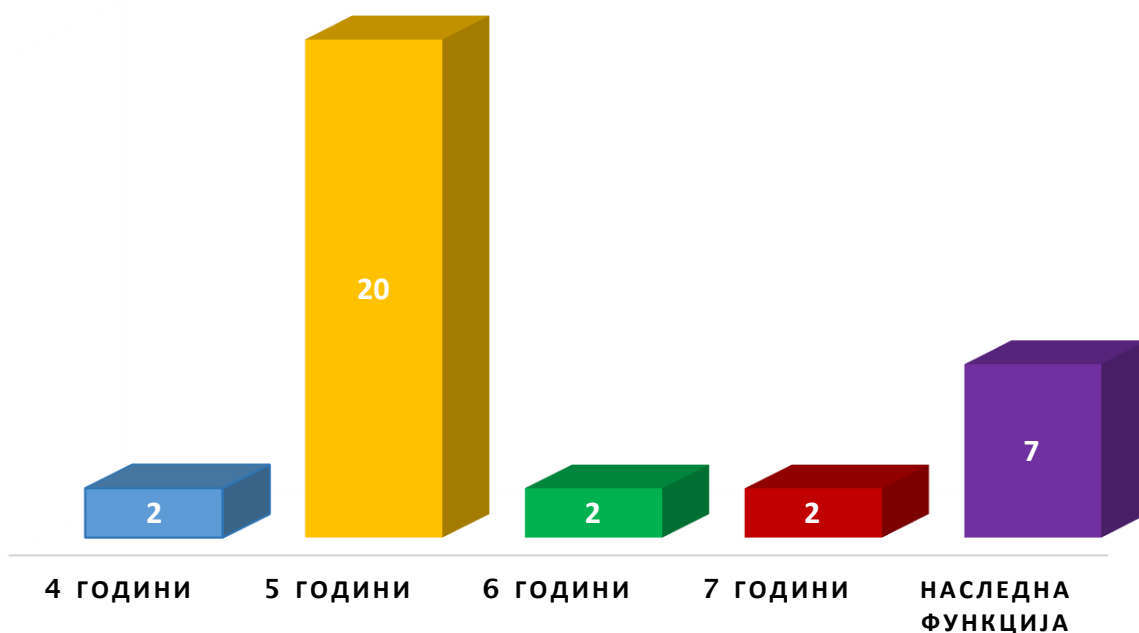
Втората поделба на државите е во однос на траењето на мандатот на шефот на државата. Во оние држави каде што не е предвидена функцијата претседател,

¹² Билјана Ванковска. *Политички систем*. Скопје: Бомат Графикс, 2007, стр. 139

¹³ Светомир Шкарик и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Култура, 2009, стр. 635

функцијата шеф на државата е наследна и мандатот е доживотен. Во останатите држави каде што шефот на државата е изборна функција, траењето на мандатот варира помеѓу 4 и 7 години. Во земјите опфатени со оваа анализа најчест е случајот на траење на мандатот на шефот на државата од 5 години, кој се применува во **20** земји. Потоа следуваат државите каде што функцијата е доживотна и наследна, вкупно **7** земји, додека пак по **2** земји имаат предвидено траење на мандатот на шефот на државата да изнесува 4, 6 или пак 7 години.

ТРАЕЊЕ НА МАНДАТОТ НА ШЕФОТ НА ДРЖАВАТА

Број на држави според траењето на мандатот на шефот на државата

3. Поделба според изборните модели кои се користат при изборот на претседател на државата

Земјите кои имаат предвидено претседателот на државата да се избира преку општи и непосредни избори се разликуваат меѓу себе според изборниот модел кој го користат при изборот на претседател.

Најчест изборен модел кој се користи при изборот на претседател е **мнозинскиот изборен систем во два изборни круга**. Во нашата анализа, од вкупно 18 земји кои својот претседател го избираат на општи и непосредни избори, **16 земји** го применуваат овој систем. Кај **мнозинскиот изборен систем во два изборни круга** за победник се смета оној кандидат кој во првиот круг на гласање го освоил предвиденото мнозинство на гласови (најчесто **над 50% од гласовите**). Доколку ниту еден од кандидатите не успеал да го освои мнозинството гласови во првиот круг, се организира втор круг на гласање во кој најчесто учествуваат двајцата кандидатите со најголем број освоени гласови во

првиот круг, или во поретки случаи сите кандидати кои освоиле одреден процент гласови потребен за квалификација во вториот круг. Во вториот круг, за победник на изборите се смета оној кандидат кој ќе освои најмногу гласови, односно оној кандидат кој ќе освои повеќе гласови од останатите кандидати.¹⁴

Друг изборен модел кој се користи е **плуралниот мнозински изборен систем во еден круг**. Овој систем се применува при изборот на претседател во Исланд. Според **плуралниот мнозински изборен систем во еден круг** (популарно наречен **First-Past-The-Post-System**) за победник на изборите се смета оној кандидат кој ќе освои најмногу гласови, односно оној кандидат кој ќе освои повеќе гласови од останатите кандидати.¹⁵

Третиот изборен модел кој се применува е **системот на поединечен пренослив глас**. Во **изборниот систем на поединечен пренослив глас** (познат како **Single-Transferable Vote**), кој се употребува за избор на претседател во Република Ирска, секој избирач има право на еден прв избор и неколку други преференции кои ги означува со бројка (2, 3, 4, итн.). По пребројувањето на гласовите се одредува квотата која одреден кандидат треба да ја исполни за да биде прогласен за победник (**50%+1 од вкупниот број на гласовите**). Доколку ниту еден од кандидатите не ја исполнува квотата, оној кандидат кој има најмалку гласови се елиминира, а неговите гласови се редистрибуираат врз основа на втората преференција на гласачките ливчиња. Доколку повторно ниту еден од кандидатите не ја исполнува квотата, се елиминира наредниот кандидат со најмалку гласови, и така натаму сè додека еден од кандидатите не ја исполни квотата и е прогласен за победник.¹⁶

Број на држави според изборните модели кои ги користат при изборот на претседател

¹⁴ Тања Каракамишева. *Избори и изборни системи*. Скопје: Култура, 2004, стр. 72

¹⁵ Тања Каракамишева. *Избори и изборни системи*. Скопје: Култура, 2004, стр. 63

¹⁶ „Акт за избор на претседателот“. „Службен весник на Република Ирска“, бр. 28, 1993

III. ПРИКАЗ НА НАЧИНИТЕ НА ИЗБОР НА ШЕФОТ НА ДРЖАВАТА ВО ЗЕМЈИТЕ ЧЛЕНКИ И ЗЕМЈИТЕ КАНДИДАТИ ЗА ЧЛЕНСТВО ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА

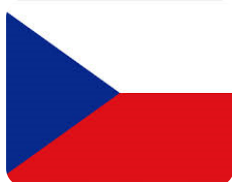
Република Северна Македонија

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Црна Гора

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Чешка Република

- Претседателот се избира во Парламентот на Чешка на заедничка сесија на двата дома на Парламентот
- Мандат со траење од пет години

Кралство Шведска

- Уставна монархија
- Не постои функцијата претседател на државата

Кралство Шпанија

- Уставна монархија
- Не постои функцијата претседател на државата

Република Хрватска

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Република Австрија

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од шест години

Кралство Белгија

- Уставна монархија
- Не постои функцијата претседател на државата

Република Бугарија

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

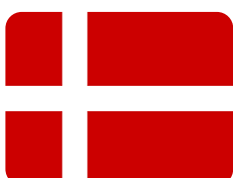
Сојузна Република Германија

- Претседателот се избира од страна на Сојузната конвенција (составена од членовите на Бундестагот плус делегати од парламентите на сојузните покраини)
- Мандат со траење од пет години

Република Грција

- Претседателот се избира во Парламентот на Грција
- Мандат со траење од пет години

Кралство Данска

- Уставна монархија
- Не постои функцијата претседател на државата

Република Естонија

- Претседателот се избира во Парламентот на Естонија
- Мандат со траење од пет години

Република Исланд

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Плурален мнозински изборен систем во еден круг (First-Past-The-Post-System)
- Мандат со траење од четири години

Република Италија

- Претседателот се избира во Парламентот на Италија од страна на двата дома на Парламентот плус по тројца претставници од секој од регионите во земјата
- Мандат со траење од седум години

Република Кипар

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

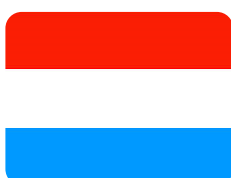
Република Летонија

- Претседателот се избира во Парламентот на Летонија
- Мандат со траење од четири години

Република Литванија

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Големо Војводство Луксембург

- Уставна монархија
- Не постои функцијата претседател на државата

Малта

- Претседателот се избира во Парламентот на Малта
- Мандат со траење од пет години

Обединето Кралство на Велика Британија и Северна Ирска

- Уставна монархија
- Не постои функцијата претседател на државата

Република Полска

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Република Португалија

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Република Ирска

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Изборен систем на поединечен пренослив глас (Single-Transferable Vote)
- Мандат со траење од седум години

Романија

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Словачка Република

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Република Словенија

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Република Србија

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Република Турција

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Унгарија

- Претседателот се избира во Парламентот на Унгарија
- Мандат со траење од пет години

Република Финска

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од шест години

Република Франција

- Претседателот се избира на општи и непосредни избори
- Мнозински изборен систем во два изборни круга
- Мандат со траење од пет години

Кралство Холандија

- Уставна монархија
- Не постои функцијата претседател на државата

ЛИСТА НА ИЗВОРИ

1. Александар Спасеновски. *Шефот на државата и надворешната политика*, Скопје: Европа 92 - Кочани, 2008;
2. „Акт за избор на претседателот“. „Службен весник на Република Ирска“, бр. 28, 1993;
3. Билјана Ванковска. *Политички систем*, Скопје: Бомат Графикс, 2007;
4. Светомир Шкарик и Гордана Силјановска-Давкова. *Уставно право*. Скопје: Култура, 2009;
5. Тања Каракамишева. *Избори и изборни системи*. Скопје: Култура, 2004.

Изработил: Дејан Димитриевски

Одобрила и

согласна: Фани Коровешовска

Раководител на Парламентарниот институт,

м-р Златко Атанасов